

*Шерстюк Н. О.,**викладач кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією
Української медичної стоматологічної академії*

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ В НОВЕЛІ «ВИКРАДЕНИЙ ЛИСТ» ЕДГАРА АЛЛАНА ПО

Анотація. У статті аналізуються особливості хронологу в новелі «Викрадений лист» американського письменника XIX століття Едгара Аллана По. Метою статті є ґрунтовний аналіз часу та простору на матеріалі новели «Викрадений лист» Едгара По, зокрема виокремлення тих ознак, що дозволять окреслити особливості хронологу твору. Е. По був зачинателем детективної новели, жанровими особливостями якої є опис дедукції героя, тонкий ґрунтовний аналіз, узагальнені й логічні, математично точні міркування. Константним у такому типі новел є образ детектива, котрий веде розслідування (Огюст Дюпен). Основним видом хронологу у детективній новелі є реальний, історичний хронотоп, оскільки місце і час ретельно виписані, автор неодноразово акцентує увагу на просторових топосах, які виформовують неповторний авторський стиль. Герой через ракурс бачення наратора детально портретується. Ґрунтовно окреслюється психологічний модус, що дає можливість виокремити ознаки особистісного хронологу. У реальний історичний хронотоп органічно вплітаються й вигадані, однак ґрунтовно виписані топоси і предмети, які увиразнюють простір і несуть певне символічне навантаження (неіснуючі вулиці Парижа, бібліотека, кімната тощо). Автор майстерно поєднує реальні та вигадані топоси, створюючи неповторний художній світ. Усі топоси взаємопов'язані та доповнюють один одного, що приводить до глибокого осмислення художньої дійсності. Будь-який тип часопростору у новелах (реальний, містичний, історичний, соціально-побутовий) пов'язаний із психологічними мотивами, що дає можливість відтворити події та знайти правильне рішення під час розкриття злочину. Ракурси бачення наратора та героїв оповіді однієї події розширюють межі хронологу, наділяючи його додатковими ознаками. Такий взаємозв'язок хронотопів у новелі формує не лише складний художній світ XIX століття, а й дає можливість віднести аналізований твір до літератури романтизму.

Ключові слова: Едгар Аллан По, «Викрадений лист», мотив, хронотоп, час, простір, наратив, топос, детектив.

Постановка проблеми. Едгар Аллан По (Edgar Allan Poe (1809–1849)) є одним із представників американського романтизму, котрий нині вважається класиком світової літератури. Загалом він вважається зачинателем детективного жанру і першим американським письменником, який почав працювати у жанрі короткого оповідання. З-під його пера вийшли такі відомі твори, як «Падіння дому Ашерів» («The Fall of the House of Usher», 1839), «Провалля і маятник» («The Pit and the Pendulum», 1842), «Чорний кіт» («The Black Cat», 1843), «Овальний портрет» («The Oval Portrait», 1842), «Вбивство на вулиці Морґ» («The Murders in the Rue Morgue», 1841), «Таємниця марі Роже» («The Mystery of Marie Roget», 1842), «Викрадений лист» («The Purloined Letter», 1844) та інші. Він привер-

тає увагу широкого кола читачів не лише у себе в країні, але й в усьому світі, оскільки цікавою є не лише творчість митця, а й його постать загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературознавці всебічно розглядали творчість митця. Серед дослідників були Ф. Достоевський, В. Брюсов, Ю. Ковальов, Е. Осипова, А. Танасейчук, М. Тугушева та інші. Попри те, що творчість Е. По потрапляла у поле зору дослідників, багато питань ще потребують додаткового тлумачення.

Метою нашого дослідження є ґрунтовний аналіз часу та простору на матеріалі новели «Викрадений лист» Едгара По, зокрема виокремлення певних ознак, що дозволять окреслити особливості хронологу твору.

Виклад основного матеріалу. Одними із значущих творів у художній спадщині Е. По є новела «Викрадений лист», що окреслена літературознавцями як логічна новела. Ця коротка жанрова форма разом із новелами «Вбивство на вулиці Морґ» та «Таємниця Марі Роже» представляють трилогію, центральним образом якої є французький аристократ Огюст Дюпен. Дюпен не поліцейський, не детектив, а людина, що має неабиякі аналітичні здібності, участі у розслідуванні не бере, але допомагає розкрити злочин. Герой майстерно оцінює ситуацію, розуміє мотиви та вистежує злочинця. Дюпен – це ще один детективний герой, що доповнює когорту схожих персонажів (Шерлок Холмс (А. Конан Дойль) та інспектор Мегре (Ж. Сіменон).

Детектив (від лат. “detektare” – розкривати, англ. “detective” – слідць) – це особливий вид художньої оповіді, у центрі якої – процес розслідування злочину й ідентифікація злочинця [4, с.145]. На думку дослідника М.М. Вольського, детектив – це літературний твір, у якому на доступному для широкого кола читачів рівні демонструється акт діалектичного зняття логічного протиріччя (вирішення детективної загадки). Необхідною наявністю в детективі логічного протиріччя є теза і антитеза, котрі певною мірою істинні та зумовлюють деякі характерні особливості детективного жанру – його гіпердетермінованість, гіперлогічність, відсутність випадкових збігів і помилок [1, с. 3].

С.С. ван Дайн в своїй роботі “Twenty Rules for Writing Detective Stories” так описує детектив: «Детектив – це вид інтелектуальної гри. Крім того, це спортивне змагання» [6, с. 2]. На нашу думку, це твердження є вірним, оскільки саме у такого роду літератури наратив веде оповідь та актуалізує аналітичний рівень твору.

Е. По, на думку дослідників, є зачинателем детективного жанру, котрий розробив основні естетичні параметри. Артур Конан Дойл зазначав: «Едгар Аллан По посіяв, з властивою йому геніальною недбалістю, насіння, з якого проросло безліч сучасних літературних форм, був батьком детективного жанру і окреслив його межі з такою повнотою, що я не уявляю, як

нашадки зможуть створити нову площину, яку б вони наважилися назвати власною» [2, с. 30].

«Викрадений лист» є довершеним зразком детективного жанру, що вийшов з-під пера Е. По, у якому зменшується роль готичної традиції і додається більше раціональності. Вперше новела «Викрадений лист» з'явилася у 1844 році на сторінках журналу "The Gift", потім неодноразово видавалася у інших газетах і журналах. Сюжет новели ґрунтується на тому, що якийсь пан Д. має змогу шантажувати поважну даму за допомогою листа. Незважаючи на всі зусилля паризької поліції, знайти лист у будинку пана Д. не вдалося. Тоді поліція звернулася за допомогою до відомого детектива, Огюста Дюпена.

Сам Е. По вважав, що це одна із кращих його новел, про що свідчить лист Джеймсу Расселу Лоуеллу, де він зазначає, що ця новела є кращим з того, що він написав в дусі логічних узагальнень. Коли новела була опублікована в журналі "The Gift", редактор охарактеризував її як прекрасну ілюстрацію того, якою незвичайною може бути гра уяви у особи з роздвоєною особистістю [5, с. 930].

Окреслюючи хронотоп у творчості Е. По, ми зазначаємо, що різновиди часу і простору в письменника надзвичайно оригінальні. Хронотоп відіграє значну роль у визначенні жанру твору, оскільки є формотворчим чинником, що окреслює межі художнього світу [3, с. 49]. У цій новелі, що є зразком детективного жанру, невідомий оповідач, від імені якого ведеться оповідь, який не бере безпосередньої участі в будь-якій з основних подій, обговорює із паризьким детективом, Огюстом Дюпеном, його розслідування: "At Paris, just after dark one gusty evening in the autumn of 18-, I was enjoying the twofold luxury of meditation and a meerschaum, in company with my friend S. Auguste Dupin<...>" [7]. Наратор через певні обставини мешкає разом із Дюпеном і саме через його ракурс бачиться головний герой та описуються події. У власне детективних історіях, виписаних у готичній традиції («Вбивство на вулиці Морг» і «Таємниця Марі Роже»), оповідач більше представлений у сюжеті, оскільки саме він все бачить і передає побачене читачеві, однак уже в новелі «Викрадений лист» образ наратора представлений дещо інакше. Наративна структура «Викраденого листа» незвичайна навіть для Е. По. Вона складається майже повністю із діалогів, які повторюються тричі. Навіть у третій розмові, яка відбувається між оповідачем і Дюпеном, оповідач не говорить багато: "Oh yes!—And here the Prefect, producing a memorandum-book, proceeded to read aloud a minute account of the internal, and especially of the external appearance of the missing document" [7]. Безіменний оповідач не деталізує детективну ситуацію, адже створюється враження, що він розповідає нам невелику історію без прикрас та аналітики.

Наратор у цій новелі є ненадійним, оскільки він приховує певну інформацію від читача: "I will tell you in a few words; but, before I begin, let me caution you that this is an affair demanding the greatest secrecy, and that I should most probably lose the position I now hold were it known that I confided it to anyone" [7]. Хоча він і не приховує всього того, що почув від префекта, однак він дещо і утаємничує. Наприклад, імені префекта, міністра та поважаної особи, яку той шантажує, наратор не називає, послуговуючись символічними літерами Д. та Г., що впливає на реальність історичного хронотопу.

Характер префекта Г. виписаний автором досить детально. Наприклад, читач бачить, що той просить допомоги у Дюпена,

не розкриваючи при цьому усієї правди: "We gave him a hearty welcome; for there was nearly half as much of the entertaining as of the contemptible about the man, and we had not seen him for several years <...> [he] had a fashion of calling every thing odd that was beyond his comprehension, and thus lived amid an absolute legion of oddities" [7]. Згодом префект детально описує усі етапи обшуку будинку міністра, що характеризує його як професіонала своєї справи та деталізує реальний побутовий хронотоп. Уночі, коли міністра не було вдома, паризька поліція досить ретельно перевірила кожен закуток оселі – меблі, книги тощо, але листа не знайшла: "We examined, first, the furniture of each apartment. We opened every possible drawer; and I presume you know that, to a properly trained police agent, such a thing as a secret drawer is impossible" [7]. Незважаючи на таку ретельність, Дюпен пропонує префекту знову перевірити резиденцію міністра. Тут наративний час уривається, оскільки наступна подія (префект повертається до Дюпена і просить допомоги) відбувається через місяць. Він пропонує винагороду детективу за посильну допомогу. І раптово, як це зазвичай відбувається у новелах Е. По, Дюпен вручає лист ошелешеному префекту.

Утаємниченість наратора, який хоче приховати від усезнаючого читача імена головних героїв, котрі фігурують у цій справі, пропорційно додає оповіді достовірності, оскільки оприлюднення відомих імен призвело б до сумнівів у правдивості історії. Зберігаючи таємниці, наратор додає хронотопу реальності. Зміст компрометуючого листа стає не важливим, основне – знайти лист і врятувати не лише королівську особу, але і державу від безпринципного політика-інтригана. Це положення виноситься й у назву твору, яка є символічною, оскільки там закладено прихований зміст.

Простір і час – важливі світоглядні, ідейно-змістовні та композиційні характеристики новели. Їх дослідження має суттєве значення для розкриття особливостей художнього відображення дійсності, специфіки внутрішнього світу твору, фундаментальних питань змісту та форми новели, закономірностей їх сприйняття. У новелі «Викрадений лист» час та простір тісно переплітаються та є певним комплексним новоутворенням, у якому кожна з категорій залежить одна від одної. Художній час у новелі характеризується вибірковою ретроспекцією, оскільки наратор час від часу переповідає про події із минулого, які трапилися до розмови із детективом: "I paid special attention to a large writing-table near which he sat, and upon which lay confusedly, some miscellaneous letters and other papers, with one or two musical instruments and a few books. Here, however, after a long and very deliberate scrutiny, I saw nothing to excite particular suspicion" [7].

Домінантним у творі стає реальний хронотоп з детально прописаним часом і простором. Художній простір новели окреслюється топосом Парижа. Усі події відбуваються саме у цьому місті XIX століття, у темній задимленій бібліотеці Сен-Жерменського передмістя: "...in his little back library, or book-closet, au troisieme, No. 33, Rue Dunot, Faubourg St. Germain" [7]. Faubourg St. Germain є реальною частиною Парижа, хоча Rue Donot – це вигадана вулиця. Одним із просторових топосів новели є бібліотека, у якій оповідач та Дюпен обговорюють події, що трапилися раніше. Квартира, у якій мешкають герої, знаходиться на третьому поверсі, що, найімовірніше, є четвертим поверхом, тому що у Франції перший поверх вважається цокольним і не рахується. Така деталь ще більше укрупнює соціально-історич-

ний хронотоп та ґрунтовніше описує героя. Дюпен, як уже стає відомо із більш ранніх детективних новел Е. По, є людиною, що потребувала коштів, тому він селиться на найвищому поверсі, що було значно дешевше, ніж оселитися нижче. Вперше читач зустрічається із персонажами у задимленій кімнаті-бібліотеці, що навіть читачеві певну тривогу, однак респектабельність героїв, котрі у невимушеній атмосфері палять люльки і ведуть розмову, не збільшується за готичною традицією, характерною для творчості Е. По: “For one hour at least we had maintained a profound silence; while each, to any casual observer, might have seemed intently and exclusively occupied with the curling eddies of smoke that oppressed the atmosphere of the chamber” [7].

Одними із центральних мотивів твору, що підсилюють хронотоп твору, є мотиви дня і ночі, які переплітаються із символікою світла і темряви. У новелі домінантним стає символ темряви, який тісно пов’язаний з плином часу та із таємницею, яку необхідно побачити. Але, як стверджує Дюпен, всі життєві істини перебувають на видноті, тому не випадково детектив просить не вмикати лампи, щоб створити власне уявлення про ситуацію: “If it is any point requiring reflection [7] we shall examine it to better purpose in the dark” [7].

Дюпен, щоб знайти лист, іде до будинку міністра Д. вдень, однак він наче закриває очі, вдягає зелені окуляри, щоб відчутти життя в будинку. На противагу цьому, префект обшукує помешкання Д. тільки вночі, що символічно ховає від нього листа. Дюпен використовує темряву у світлі, а префект – світло у темряві, що актуалізує своєрідну інверсію, яка впливає на бачення реальності. Аналізовані мотиви стають своєрідними маркерами наближення до реальності та пошуку істини.

Топос будинку міністра, який неодноразово обшукувався поліцією, відіграє важливу роль. «Викрадений лист» не є традиційною готичною історією з елементами містики і жаху. Більшість подій відбувається поза камерою, поза кадром, поза межами бачення оповідача та реципієнта. У фіналі оповідач і читач дізнається, яким чином Дюпен дістає листа та про його роздуми щодо того, чому він так вчинив: “<...> that would have been insulting. D-, at Vienna once, did me an evil turn, which I told him, quite good-humoredly, that I should remember. So, as I knew he would feel some curiosity in regard to the identity of the person who had outwitted him, I thought it a pity not to give him a clue” [7].

Творчість Е. По виписана у межах романтичної традиції, для якої характерні мотиви таємниці. У цій новелі мотив таємниці є константним і стає символом пригод, підсилює психологічні ігри розуму і додає напруги. Спочатку здається, що єдиною таємницею новели є таке: “How does Dupin manage to do in two days, what G—and his force couldn’t do in over ninety?” [7]. Дюпен значну частину оповіді відводить для пояснення подій оповідачеві, котрий був вражений швидкою знахідкою листа. Роздуми героя щодо пошуків захованого предмета є своєрідними ліричними відступами, які розтягують сюжетний час, який може на певний час перериватися. Наприклад, детектив стверджував, що треба поставити себе на місце злочинця, враховуючи його особистісні характеристики. Дюпен пояснює, що обшуки поліції були ретельними, але занадто методичними, не був врахований сам процес мислення злочинця. Не всі люди мислять однаково, важливо враховувати розумові здібності людини, яка хоче приховати докази. Дюпен знав, що міністр – поет і математик, тому і зазначав: “I know him well; he is both. As poet and mathematician, he would reason well;

as mere mathematician, he could not have reasoned at all, and thus would have been at the mercy of the Prefect” [7]. Він говорить, що математики відомі своєю логікою, але його поетичні риси дають йому можливість вийти за межі логіки. Міністр знав про пошукові методи поліції, тому зберігав листа на видному місці: “In this rack, which had three or four compartments, were five or six visiting cards and a solitary letter. This last was much soiled and crumpled” [7]. Дюпен помітив його на столі у купі карток, коли він вперше відвідав міністра, здогадавшись, що це гарний спосіб для маскуванню. Під час свого візиту у будинок міністра, Дюпен навмисно залишив свою табакерку на столі, маючи намір повернутися: “I bade the Minister good morning, and took my departure at once, leaving a gold snuff-box upon the table” [7]. І наступного дня, повернувшись, він заміняє листа. Як ключ для того, хто його перехитрував, Дюпен залишає повідомлення, яке помітив у заміненому листі, натякаючи на французьку поему, в якій один брат помститься іншому за певний злочин: “Un dessein si funeste, S’il n’est digne d’Atree, est digne de Thyeste” [7]. Стильовою особливістю детективних новел Е. По є створення ілюзії правдоподібності, яка виражається, наприклад, в детальному відтворенні злочину.

Висновки. Отже, часопросторова площина у новелі такого типу побудована відповідно до жанру. Домінантним у цьому творі є реальний (історичний) хронотоп, оскільки місце і час події реально виписані, автор неодноразово акцентує увагу на просторових топосах, що виформовують неповторний авторський стиль. Герой через ракурс бачення наратора детально портретується, а психологічний чинник персонажа ближче до фіналу підсилюється, укрупнюючись до особистісного хронотопу. Для новел характерний ірреальний (містичний) хронотоп, який передається через містичні предмети, які виконують роль символів (саме місто Париж, бібліотека, лист тощо). Автор майстерно поєднує реальний та містичний хронотоп, створюючи неповторний детективний сюжет. Ці хронотопи взаємопов’язані та доповнюють один одного, що приводить до глибокого осмислення художньої дійсності. Будь-який вид хронотопу в новелі (реальний, ірреальний, історичний, соціально-побутовий) підсилюється психологічними мотивами, що дає можливість глибше зануритися у суть конфлікту та знайти правильне рішення. Такий взаємозв’язок різних видів часопростору формує не лише складний художній світ XIX століття, але й дає можливість віднести аналізований твір до літератури романтизму.

Література:

1. Вольский Н.Н. Загадочная логика. Детектив как модель диалектического мышления. Новосибирск : НГПУ, 2006. С. 3.
2. Ковалев Ю.В. Эдгар Аллан По: Новеллист и поэт. Ленинград : Художественная литература, 1984. 298 с.
3. Кушнірова Т.В. Романи образи російської літератури першої третини XX століття : монографія. Полтава : Видавець Шевченко Р.В., 2012. 352 с.
4. Рогоза Ю. Детектив. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 145–146.
5. Phillips Mary E. Edgar Allan Poe: The Man. Volume II. Chicago : The John C. Winston Co., 1926. P. 930–931.
6. Van Dine S.S. Twenty rules for writing detective stories. New Jersey: Anders Lewis Publishing Inc, 1968. P. 2.
7. Poe E.A. The Purloined Letter. URL: <https://poestories.com/read/purloined>; <https://poestories.com/read/purloined> (дата звернення: 02.07.2019).

Sherstiuk N. Space-time features of the short story “The Purloined Letter” by Edgar Allan Poe

Summary. The article is devoted to the analysis of the time and space peculiarities in the short story “The Purloined Letter” by the American writer of the 19th century Edgar Allan Poe. The aim of the article is a analysis of artistic chronotope as a special way of influencing the reader and distinguishing the features of time and space in the analyzed work. E. Poe was the initiator of the detective short story, the genre features of which are the description of the deduction of the character, the analysis of the event, generalized logical, mathematically accurate reasoning. The image of detective Auguste Dupin is the main in the short story. There are the real and historical chronotope in this detective short story. The author repeatedly focuses on spatial topos that form a unique authorial style. The character, through the perspective of the narrator’s vision, is portrayed in detail, with the psychological factor closer to the finale intensifying, which allows to distinguish

the features of personal chronotope. Real historical chronotope uses fictional topos or objects that represent a certain space that carry a symbolic load (the non-existent streets of Paris, the library, the room, etc.). The author skillfully combines real and fictional events to create a unique detective story. All topos are interconnected and complementary, leading to a deep understanding of artistic reality. Real, mystical, historical and social chronotopes are associated with deep psychology, which makes it possible to recreate events and find the right solution to solve the crime. The perspectives of the narrator and the short story’s characters on the same event extend the boundaries of the chronotope, giving it additional features. This interconnection of chronotopes in the short story not only shapes the complex artistic world of the nineteenth century, but also makes it possible to refer the analyzed work to the literature of romanticism.

Key words: Edgar Allan Poe, “The Purloined Letter”, motive, chronotope, time, space, narrative, topos, detective.